

ÂŞIKLIK GELENEĞİNİN GELECEĞİYLE İLGİLİ DÜŞÜNCELER VE YAPILMASI GEREKENLER*

Dr. Doğan KAYA

Türkler gelenekçi bir millettir. Geleneğe bağlılık, iş ve sanatın devam etmesinde önemli rol oynar. Geleneğin bir toplumun tüm kesimlerine yayılması, yüzyılı aşkın zamanı gerektirir. Bunun için de toplumun kabullerinin olması esastır. Kabullerin çeşitliliği, aynı olgu karşısında dahi farklı geleneklerin vücut bulmasına yol açar. Bunun yanında gerek millet gerekse toplum bazında bu kabullerin devamlılığı veya zayıflaması, o geleneğin yaşamasında veya kaybolmasında önemli rol oynar.

Bugüne kadar yaşata geldiğimiz gelenekler içinde âşıklık geleneği, kültürümüz açısından mümtaz bir yere sahiptir. Çünkü bu gelenekle birlikte Türk milleti, kültürel değerlerini, sosyal yapısını ve yaşadığı hadiseleri günümüze yansıtma imkânı bulmuştur. Ne var ki, teknolojik ürünlerin ülkemizde hızla yayılmasına bağlı olarak kültürümüzde de birtakım değişiklikler vücuda gelmiş; eski gücünden çok şey yitirmiştir.

Teknolojik gelişmelerden payını alan yöreler arasında, Anadolu'da âşıklık geleneğinin canlı olarak yaşadığı ve yaşatıldığı birkaç bölge de vardır. Şurası muhakkak ki, günümüzde artık elinde sazı, dilinde sözü köy köy dolaşıp kendisine rakip arayan, şiirleriyle toplumu peşinden sürükleyen, sevgilisi uğruna dağ bayır dolaşıp vuslat ateşiyle yanan, dizinin dibine istidatlı bir genci alıp yetiştiren âşık sayısı yok denecek kadar azdır artık. Senenin muhtelif günlerinde, muhtelif yerleşim merkezlerinde yapılan festival, tören, şenlik ve anmalar vesilesiyle sahnelerde boy gösteren âşıkların icraatları da göstermelikten ibaret. Âşıklık yapı ve fonksiyon itibarıyla bir bakıma kabuk değiştiriyor.

* Yayımlandığı yer: *İletişim Çağında Halk Kültürleri ve Ozanlığın Geleceği Sempozyumu*, Ankara, 13-14.10.2000. / *Millî Folklor*, S. 52, Kış 2001, s. 87-92.

Bilindiği gibi âşıklar, edebiyatımızın mümtaz bir cephesini oluşturur. Ortaya koydukları eserleriyle bir bakıma halkın aynası durumunda olmuşlardır. Söz mülkünün sultanı olan bu sanatçılar içinde çağlara damgasını vuran simalar olduğu gibi, şöhreti, doğup ömrünü sürdürdüğü köyünden çıkmamış olanları da vardır. Edebiyatımıza nadide örnekler kazandıran bu simaların bu alana yönelmeleri çeşitli sebeplere bağlıdır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. İrsiyet ve şairlik istidadı,
2. Çevre,
3. Çıraklık,
4. Ustamalı şiir söyleme ve çevredeki âşıklardan etkilenme,
5. Türkümlü hikâye dinleyerek veya okuyarak yetişme,
6. Sazlı-sözlü ortamda yetişme,
7. Rüya sonrası âşık olma,
8. Manevî etki,
9. Dert,
10. Sevda,
11. Ruhi depresyon,
12. Millî duyguların galebe çalmasıyla âşık olma,
13. Diğer sebepler.

a. Sosyal hareketler ve bunun ruhi, fikri ve inanç bakımından kişiye etkileri,

b. İklim ve jeolojik yapının iktisadi yönden halkı güçsüz düşürmesinin doğurduğu olumsuz sonuçlar,

c. İnsanların fizikî yapısı.

Bütün bu faktörlerin tek tek irdelenmesi takdir edersiniz ki, zamanımızın sınırlarını zorlayacaktır. Bizim burada asıl gayemiz; âşıklık geleneğinin gelecekteki durumunun ne olacağı, olumlu veya olumsuz yönde bunu hangi faktörler belirleyebileceği, geleneğin devamı hususunda kimlere nasıl görevlerin düştüğü ve izlenecek yolun ne olacağını tayin etmektir.

İçine töreleri, davranış biçimlerini, bilgi ve alışkanlıkları, nesilden nesile nakledilen kültürel kalıntıları alan gelenek; toplumların yaşama biçiminin köklü unsurlarından biridir. Bu bakımdan, her toplum, kendi geleneğine bağlı kalmak ve onu yaşatmak

durumundadır. Geleneğe bağlı olma, yeniliğe uzak kalan muhafazakâr alanlarda daha güçlüdür. Ancak radyo, televizyon, gazete ve telefon gibi kitle iletişim araçlarıyla, köy nitelikli çevrelerin geleneğe bağlı olma gücünde, açık toplum olmaya başlayınca, azalma meydana gelir ve çözümler olur. Çözümlerle birlikte gelenek, görenek, örf ve adette de farklılaşmalar ortaya çıkar.

Teknolojinin bütün hızıyla toplumları etkilediği şu dönemde, yeni âşıkların ortaya çıkması acaba ne derece mümkündür?

Bunun için mutlaka gerekli gördüğümüz üç temel unsur vardır. Bunlar;

- a. Yeteneğin gerekliliği,
- b. Gerekli şartların yerine gelmesi,
- c. Çevrede kültür birikiminin ve bu kabullerin geçerli olmasıdır.

Yüzyıllardan beri bugüne kadar yaşatmaya muvaffak olduğumuz âşıklık geleneğinin varlığını sürdürmesini, kimliğimizin korunması açısından, vazgeçilmez önemi haiz bir husus olarak görüyoruz. Şurası muhakkak ki âşıklar zümresi, geçmişte, toplum tarafından kabul gören bir zümreydi. Ama maalesef günümüz için aynı şeyi söyleyemiyoruz. Başta zevklerin, kabullerin ve kültürün değişmesi olmak üzere bunun pek çok sebebi vardır. Acaba geçmişteki başarı tekrar sağlanabilir mi? Bu geleneğin yaşatılması nasıl olacaktır? Kimlere ne gibi görevler düşmektedir? Bize göre bu konu üç cepheli olarak kendini göstermektedir. Bunlar;

- A. Âşıkların yapması gerekenler,
- B. Kurum ve kuruluşların yapması gerekenler,
- C. Devletin yapması gerekenlerdir.

A. Âşıkların yapması gerekenler

Hiç şüphesiz âşıklık geleneğinin yaşatılmasında birinci derece rol oynayacak olanlar âşıklardır. Bunun için üzerlerine büyük görevler düşmektedir. Önceki yüzyıllarda başarı gösterenler bunu nasıl sağladılar? Değişen toplum gerçeğini de göz önüne alırsak, günümüzde neler yapılabilir? Her biri üzerinde saatlerce konuşmamız gereken bu faktörleri şöyle özetleyebiliriz.

1. Yaşayan âşıklar, hikâyeci âşıkların veya **hikâye** anlatıcılarının nesilden nesle anlatarak günümüze kadar yaşattıkları eserleri öğrenerek, bunları icra etmelidirler. Halk, böylelikle bir yandan bu eserleri tanınmasına imkân bulacak bir yandan da yeni yetişen nesil kendi kültürüne, dünyasına ait adını duyduğu bu eserleri tanıyıp sevecektir. Böylelikle âşıklığa yönelme yolunda, geçmişte olduğu gibi halk hikâyelerinin etkileyici rolü yine ortaya çıkacaktır.

2. Bilindiği gibi önceki yüzyıllarda bir âşık, kendi yerini tutması, izinden gitmesi, eserlerini ve adını yaşatması için istidatlı bir genci yanına **çırak** alır, ona âşıklığın vecibelerini öğreterek, onun da âşık olmasını sağlar. Çırak, yıllar boyu ustasına hizmet eder ve bu arada âşıklığın vecibelerini öğrenir; zamanı geldiğinde ustasının izniyle söylemeye başlar. Öyleki, şiirlerinde, ustasının tekniği, kültürü ve söz dağarcığı açıkça kendini hissettirirdi. Bu yüzdendir ki, söylediğimiz hususlar, kendisinin yetiştirdiği çırağına sirayet ettiği gibi, onun çıraklarında da görülebilmekteydi. Edebiyatımızda, *Erzurumlu Emrah*, *Ruhsatî*, *Dertli*, *Sümmanî*, *Derviş Muhammed*, *Huzurî* ve *Şenlik Kolları* gibi âşık kollarının ortaya çıkması da bu yüzden olmuştur. Çırak yetiştirme geleneği, günümüzde, istisnalar bulunsa da- geçmişe nazaran gücünden çok şey yitirmiştir. Bu bakımdan geleneğin devamı hususunda, çırak yetiştirme geleneğini, ihmal edilmemesi gereken davranışların başında görüyoruz.

3. Kültürümüzde **saz**, âşıklarla özdeşleşmiş bir çalgıdır. Öyleki, âşıklardan söz edildiğinde ilk akla gelen husus sazdır. Bir başka deyişle saz, âşık kimliğini belirleyici bir özelliğe sahiptir. Gerçi edebiyatımızda saz çalmayan ve şiirlerini irticalen söyleyen pek çok âşık vardır, ancak bu, genel kanaati değiştirmez. Âşıklar, sanatlarını sergilerlerken izleyiciler üzerinde sazla etki bırakırlar, söyledikleri şiirlere sazla kalıcılık sağlarlar. Hatta bu sayede repertuara türkü kazandırma gibi önemli bir vazifeyi de yerine getirmiş olurlar. Şu halde âşıklara düşen iş, mümkün olduğunca şiirlerini sazla icra etmeleri ve kendilerine has tavırları yansıtan orijinal eserler vücuda getirmeleridir.

Bu arada akla şu soru gelebilir: Acaba, gelecekte âşıklar, eserlerini nota ile icra edebilirler mi? Böyle bir durumda, geleneğin devamı hususunda bunun ne gibi faydalı veya sakıncalı yönleri olabilir? Cevabımız şudur: Gelecekte, bazı âşıkların sahnede, besteledikleri

şiiirlerini söylediklerine şahit olabileceğiz. Belki bunu engellememiz de mümkün olmayacaktır. Yapılması gereken onların öze bağlı kalarak Türk halk müziği formu çerçevesinde eserler üretmelerini sağlamak ve bize yabancı müzik tarzı ile ortaya konulan eserleri, halk ve medya olarak desteklememektir.

4. Başta geleneğin yaşatıldığı Kars, Erzurum, Artvin, Malatya, Kahramanmaraş, Sivas, Kayseri, Tokat, Adana, Yozgat, Çorum ve Amasya olmak üzere âşıkların il bazında bir an önce **kurumlaşmaları** gerekir. Böylelikle kuracakları derneklerde şu şekilde faydalar elde edeceklerdir:

a. Kendi aralarında düzenleyecekleri programlarla güçlerini artırma imkânı bulacaklardır.

b. Bu programları izleyen genç nesil üzerinde olumlu etki bırakacaklardır.

c. Düğünlere, şenliklere ve çeşitli mahalli televizyonlara katılımda organize kolaylığı sağlayacaklardır.

d. Diğer illerdeki demeklerle işbirliği yaparak o yöredeki gelişmelerden haberdar olacak, dönüşümlü olarak farklı âşıkların kendi illerinde program yapmalarına zemin hazırlama imkânı bulacaklardır.

5. Tam anlamıyla kendilerini ispatlamamış kişileri âşık olarak lanse etmemek ve programlara katılmalarını uygun zamana bırakmak gerekir. Kendilerini âşık olarak niteleyen insanların geleneğe ait birtakım gerekleri yerine getirdikten ve belli bir süreçten geçtikten sonra toplum karşısına çıkmalıdır.

6. Âşıklar kendilerine ait olmayan şiirleri sahiplenme yoluna gitmemelidir. Yüzlerce örneğini gördüğümüz ve âşıklara yakıştıramadığımız bu tür yaklaşımlar,

a. Toplumun âşıklar hakkında kanaatlerinin olumsuz yönde değişmesine sebebiyet verir.

b. Âşığın gerçek gücünün belirlenmesinde olumsuz rol oynar.

c. İleriki zamanlarda, araştırmacıların işlerinin zorlaşmasına yol açar.

7. Âşıklar, bu alanın uzman ve bilim adamlarıyla yakın ilişki içerisinde olmalıdırlar.

8. Şiirlerini, toplumun duyarlılığına bağlı kalarak ve gelenek çizgisinin dışına çıkmadan orijinal buluş ve söyleyişlerle zenginleştirmelidirler.

9. Âşıklar, günlük hayatında, şiirlerinde ortaya koydukları ideal hayat ve ideal insan imajına ters düşecek tarzda olmamalıdırlar. Bir başka deyişle söyledikleri gibi yaşamalıdırlar.

B. Kurum ve kuruluşların yapısı gerekenler

Sistemin kendini koruması ve yaşatması için ülkede kurum ve kuruluşlara önemli görevler düşmektedir. Bunların içinde demek, televizyon ve gazetelerin fonksiyonu azımsanmayacak derecede büyüktür. Hükmümüz âşıklık geleneği için de geçerlidir. Bu cümleden olarak âşıklık geleneğinin varlığını koruması için zikrettiğimiz kurum ve kuruluşlar acaba neler yapabilir? Bunlardan ilk akli gelenleri şunlardır.

1. Yörede geleneğin yaşaması ve özendirici olması için mahalli televizyonlar, periyodik olarak âşıklarla ilgili canlı programları yapmalı ve maddi yönden âşıkları desteklemelidirler. Âşıklar, bu programlarda mümkün olduğunca gelenekteki çizginin dışına çıkmamalıdır.

2. Bilhassa mahalli televizyonlar, birbirleriyle bağlantı kurarak, âşıkların yaptıkları programları değişim yoluna gitmeli yahut farklı yöredeki âşıkları davet ederek izleyicilerinin diğer bölge âşıklarının tanınmasına imkân sağlamalıdır.

3. Gazeteler, kültür ve sanat sayfalarında bir köşesini, sürekli âşıklara ve onların şiirlerine ayırmalıdır. Köşede yer alan şiirler, başta yüzyılımızın âşıklarına ait olmak üzere, hemen her yüzyıldan âşığa ait olabilir. Şiirler, farklı şekilde ve konularda olmalıdır. Böylelikle, şiiri yayımlanan âşıkları teşvik etmiş olmakla beraber, yaşayan diğer âşıkların özendirilmesi sağlanmış olacaktır.

4. Gazeteler, âşıkların daha güzel şiirler ortaya koymaları ve bu vadede varlıklarını sürdürmeleri için, senenin muhtelif zamanlarında, muhtelif konularda yarışmalar düzenlemelidir.

5. Dernekler, yıllık faaliyetleri çerçevesinde âşıkları bir araya gelebileceği programlar düzenlemeli ve bu hususta valilik ve kaymakamlıklarla ilişki içinde olmalıdırlar.

C. Devletin yapması gerekenler:

Millî kültürün korunmasında ve yaşatılmasında en önemli iş devlete düşmektedir ve bu onun asli görevidir. Bu hüküm, bütün dünya devletleri için geçerlidir. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi âşıklık geleneği , kültürümüz için vazgeçilmez önemi haiz bir husustur. Bu çerçevede, bilhassa Kültür Bakanlığımızın yapması gereken önemli görevler vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü konu ile ilgili olarak sürekli İl Kültür Müdürlükleri işbirliği içinde olarak şu hususların gerçekleşmesine imkân sağlayacaktır.

a. Yöredeki, âşıkların ve bunların şiirlerinin tespit edilmesi yoluna gidilecektir.

b. Toplanan bilgilerin ve şiirlerin HAGEM'deki Âşık Edebiyatı servisine arşivlenmesiyle, gerek araştırmacılara, gerekse bu konuda haber almak isteyenlere oldukça önemli bir bilgi hazinesi sunma imkânı sağlanacaktır.

c. Yeni yetişen âşıkla yahut ölen âşıkla ilgili bilgilerin elde edilmesiyle, hatta âşıkların doğum ve ölüm tarihlerini gösterir kronolojik bir listenin düzenlenmesiyle araştırmacılara büyük kolaylık sağlanmış olacaktır.

d. İnternette, âşıkların biyografilerinin ve önemli şiirlerinin yer aldığı bir WEB sayfası oluşturulmalıdır. Böylelikle ilgili kişilere en kısa sürede âşıklar hakkında sağlıklı bilgilerin verilmesi sağlanacaktır.

e. Valilik ve belediyelerle temasa geçilerek, yöresinde ölen âşıkların okul, cadde veya sokaklara adlarının verilmesi yoluna gidilecek, onların adlarının ölümsüzleşmesi sağlanacaktır. Diğer taraftan bu yaklaşım, o civarda yetişecek âşıklar için özendirici bir durum ortaya çıkaracaktır.

2. Başka şahısların, asıl sahibi olan âşıktan izin almadan hatta kendi adına sahiplenilerek kasetlere parça okumalarının önüne geçilmesinde etkin rol oynanmalıdır. Bunun için, telif hakları kanunun en kısa sürede işletilmesi ve böylelikle gerek söz gerekse makam olarak kültürümüze katkıda bulunan bu kişilerin mağduriyetlerinin engellenmesi sağlanmalıdır.

3. Âşıklara HAGEM tarafından verilecek bir belge ile, gidecekleri yerler için devletin ulaşım araçlarında indirimli seyahat yapma imkânı sağlanmalıdır. Valiliklerle veya belediyelerle temasa geçilerek, imkânlar ölçüsünde yöredeki yardıma muhtaç olan âşıklar, maddi ve manevi yönden desteklemelidir. *"Halkın gözü, kulağı, dili"* dediğimiz âşıklara sağlıklarında değer vermek gerekir. Bundan nasibini almış âşık sayısı o kadar azdır ki! Bugüne kadar yaptığımız şey, bu yüce insanlara, öldükten sonra sahip çıkmaktan başka bir şey değildir. Yaşayan nice âşığımızı incelemek için -söz yerindeyse- onların ölmelerini bekliyoruz. Bu halk sanatçılarının çoğunun bizlerden beklediği tek şey, para-pul değil, hayatta iken kendilerine değer verildiğini görmek. Bizlere düşen görev, bugüne kadar yapa geldiğimiz hataları yapmayıp yaşayan ve kendilerini ispatlamış olan sanatçılara, sağlıklarında beklenen ilgiyi ve değer göstermek olmalıdır.

4. Aynı şekilde bu belge ile, devletin sosyal tesislerinde indirimli fiyatla konaklama imkânı sağlamalıdır.

5. Seri olarak, âşıkların hayatlarının ve şiirlerinin yer aldığı kitapların basılması gerçekleştirilmelidir. Bunun için genel müdürlük bünyesinde bir kurul oluşturulmalı ve bu kurulun bütün birimlerden bağımsız olarak çalışması için, gerekli şartlar yerine getirilmelidir. Kitap basımının yanında, bağımsız olarak yahut bir dernek tarafından bastırılmış biyografik kitapların -200'den az olmamak kaydıyla- satın alınarak bunların il ve ilçelerdeki kütüphanelere ulaştırılması yoluna gidilmesi gerekir.

6. Ufuklarının açılması için, senenin muhtelif günlerinde periyodik olarak kendilerini ispatlamış âşıkların devlet imkânlarıyla başka ülkelere gitmeleri sağlanmalıdır. Bu ülkeler, Avrupa'da Türklerin yoğunlukta bulunduğu yerler olabileceği gibi, Asya'daki diğer Türk Cumhuriyetleri de olabilir.

7. Okul kitaplarındaki âşık edebiyatına ayrılan kısmın hacmi artırılmalıdır. Bu bölümlerde, farklı âşıkların, muhtelif şekil ve konulardaki şiirlerine yer vermek gerekir. Hatta, âşık edebiyatı dersi işlenirken, mümkünse, yöredeki âşıkların derse getirilmesi için kolaylıkların sağlanması yoluna gidilmelidir. Diğer taraftan, üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde, yetişmekte olan eğitimcinin kafasında farklı bir dünya oluşmasında etkili olmak için tatbiki olarak âşık edebiyatı dersinin yapılması da yerinde bir davranış olur.

8. Valilikler ve kaymakamlıklar, çeşitli vesilelerle, senenin muhtelif zamanlarında âşıklar şöleni yapmalı veya bu hususta faaliyet gösteren derneklere yardımcı olmalı, böylelikle halkın âşıklara ilgi duymasına zemin hazırlamalıdır.

9. Sözlerimizin başında da değindiğimiz gibi âşıkların ortaya çıkmasında halk hikâyeleri önemli rol oynar. Şurası muhakkak ki, Türk kültürü dünyanın en zengin destan, masal ve hikâye külliyyatına sahiptir. Ne var ki, bu alana gösterdiğimiz ihtimamda ise, tam tersi, vurdumduymazlık içerisindeyiz. Bugün Avrupa'da, Robin Hood'un yüzden fazla filmi yapılmışken, Zeyna, Heman ve Woltron geçmişe veya geleceğe ait birtakım hayali hikâyelerle dünyanın ilgisi çekilirken, ülkemizde yıllardan beri muhteşem devin uykudan uyandırılması için herhangi bir gayret gösterilmemiştir. Biz bu hususu, bir fabrika veya bir okul temelini atılması kadar önemli görüyoruz. Bugün Kerem ile Aslı, Arzu ile Kamber, Elif ile Mahmut, Tahir ile Zühre, Emrah ile Selvi ve daha nice nice halk hikâyesi filme alınmayı beklemektedir. Bunun için bugüne kadar tespit edilmiş metinlerin ve bunların senaryosunu yazacak kadroların var olduğuna inanıyoruz.

.....

Bizim tespitlerimiz bundan ibarettir. Bu maddeleri daha da artırmak mümkündür. Tekliflerimiz, ilgilileri ümitsizliğe sevk edecek hususlar olmayıp yapılması mümkün olan hususlardır. Sık sık karşılaştığımız; "Âşıklık geleneğinin geleceğini nasıl görüyorsunuz?" sorusunun cevabı da galiba, sıraladığımız bu faktörlerle bağlı.